

Л. П. Казьмір

Сучасні парадигми розвитку регіональних агропродовольчих систем

Глобалізація продовольчих ринків, лібералізація торгівлі, технологічні зміни у способах виробництва і зберігання продуктів харчування обумовлюють потребу у поглибленні досліджень теоретико-методологічних засад розвитку агропродовольчих систем. У контексті постнекласичної методології розглянуто характерні ознаки агропромислової, територіальної та гібридної парадигм розвитку регіональних агропродовольчих систем. Для аналізу виділених парадигм використано схему Г. Бортіса, що відображає впорядкування окремих елементів реальності відповідно до їх стабільності в часі. Особливу увагу зосереджено на висвітленні інституціональних аспектів розвитку регіональних агропродовольчих систем і ролі громадянського суспільства у цьому процесі. Відзначено, що гібридна парадигма, яка поєднує елементи агропромислової та територіальної парадигм і враховує незавершеність перехідних процесів, є найбільш прийнятною для імплементації в Україні, де за роки постсоціалістичних трансформацій утвердилась дуалістична модель функціонування агропродовольчого сектору економіки. Виділено пріоритетні напрями досліджень перспектив розвитку регіональних агропродовольчих систем в умовах стратегічного зближення України з Європейським Союзом.

Ключові слова: регіональні агропродовольчі системи, альтернативні продовольчі мережі, парадигма розвитку, постнекласична методологія, інституціональний підхід, громадянське суспільство.

Постановка проблеми. Для України, яка володіє величезним аграрним потенціалом, агропродовольчий сектор є надзвичайно важливою складовою національної економіки. Присутність України на зовнішніх ринках продовольства щороку зростає. Сьогодні Україні відводиться чільне місце в усіх провідних міжнародних прогнозах розвитку світової агропродовольчої системи, особливо ринку зерна [1].

Водночас зростання попиту на продовольчу продукцію, глобалізація агропродовольчих ринків, лібералізація торгівлі, технологічні зміни у способах виробництва та зберігання продуктів харчування обумовлюють потребу у поглибленні наукових досліджень, щоб «забезпечити надійну базу знань» для модернізації системи управління розвитком агропродовольчим сектором і вдосконалення державної продовольчої політики загалом [2]. Складність і багатоаспектність виокремленої проблематики об'єктивно вимагають застосування нетрадиційних логіко-сміслових методів дослідження, які б базувались на постнекласичній методології [3; 4].

Враховуючи чітко виражену регіональну неоднорідність розвитку вітчизняного агропродовольчого сектору, а також зростання ролі й значення регіонального рівня управління у сучасній економіці, дослідження теоретико-методологічних засад розвитку регіональних агропродовольчих систем набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень. Висвітленню проблем розвитку агропродовольчих систем (АПС) різного ієрархічного рівня присвячено чимало публікацій як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Щоправда, у вітчизняній науковій літературі традиційно більше уваги приділяється питанням організації та дослідженню ефективності сільськогосподарського виробництва, а питанням, безпосередньо пов'язаним з переробкою сільськогосподарської сировини, розподілом харчових продуктів та їх споживанням, – значно менше.

У постнекласичній постановці розвиток регіональних АПС слід розглядати у загальному контексті економічного розвитку, який сьогодні трактується як

певний вихід за межі існуючих інституційних та організаційних детермінант, створення нових форм і утвердження нової якості економічної реальності [5]. За словами А. Гальчинського, порядок денний «економіки виробництва товарів» значною мірою вичерпано: «Економіка, що виробляє товари, трансформується в економіку розширеного відтворення людини, економіку людини» [5, с. 8].

З іншого боку, занепокоєння зростанням масштабів негативного впливу сільськогосподарського виробництва на навколишнє середовище призвело до появи концепції «екологічної модернізації» аграрного сектору економіки, що орієнтується на підвищення ефективності використання ресурсів та мінімізацію впливу виробничих процесів на довкілля [6].

Слід зазначити, що останнім часом на Заході дослідження особливостей і перспектив розвитку регіональних АПС, як правило, ведуться в загальному контексті проблематики сільського розвитку в межах спеціальних міждисциплінарних наукових програм і проектів. У цьому контексті можна навести приклад дослідницьких проектів SUS-CHAIN (що об'єднав зусилля економістів, соціологів і маркетингових експертів із семи провідних європейських університетів, які активно працюють з неурядовими організаціями у сфері збалансованого виробництва та збуту продуктів харчування та аналізу потенційної ролі нових ланцюгів постачання продовольства у розвитку сільських територій), ІМРАСТ (у межах якого вивчалися перспективи розвитку сільського господарства в Європі; до проекту були залучені фахівці 11 університетів та науково-дослідних інститутів з шести країн) чи СОҒАМІ (концентрувався на виявленні економічних, соціальних, культурних і політичних чинників, що дають змогу формувати та розвивати колективні маркетингові ініціативи або обмежують їх; проект мав на меті сприяти розвитку європейського дослідницького простору у сфері вивчення перспектив колективного маркетингу та його ролі у сприянні безпечному та якісному виробництву продуктів харчування та збалансованому розвитку сільських територій)¹.

Аналогічним прикладом подібних проектів в українській практиці може слугувати українсько-німецький проект «Дністер», що виконувався за сприяння ЮНЕСКО. До його виконання залучалися економісти, географи, екологи, фахівці в галузях лісового господарства та агротехнологій із закладів вищої освіти й академічних установ України та Німеччини. На останній фазі свого існування проект мав назву «Трансформаційні процеси в басейні Верхнього Дністра». У межах цього проекту специфіка та перспективи розвитку регіональних і локальних АПС розглядалися в загальному контексті трансформації системи землекористування як необхідної передумови суспенсивного розвитку [7].

Значний внесок у формування теоретико-методологічних засад розвитку регіональних АПС зробили такі вітчизняні вчені: В. Андрійчук, Ю. Губені, М. Кропивко, О. Мороз, В. Онегіна, Б. Пасхавер, П. Саблук, В. Чемерис, Г. Черевко, М. Шпичак, О. Шубравська, В. Юрчишин та інші.

Зокрема, теоретико-методологічні аспекти сучасної парадигми регулювання аграрного ринку в руслі формування загальної філософії й ідеології трансформаційних процесів в Україні досліджувались у [8], а критичний аналіз теоретичних положень нової аграрної парадигми, що сформувалась у розвинутих країнах, та перспективи формування державної аграрної політики у цьому контексті розглянуто в роботі [9].

Слід відзначити, що за останні три десятиліття відбулися глибокі зміни у теоретичній інтерпретації розвитку АПС різного ієрархічного рівня (як з

¹ Детальнішу інформацію про ці дослідницькі проекти див. за посиланнями: www.sus-chain.org; www.rural-impact.net; www.cofami.org

точки зору моделей, так і парадигм). Зокрема, у західній науковій літературі дедалі популярнішими стають територіальна й так звана гібридна парадигми розвитку АПС, хоча домінуючою все ще залишається агропромислова парадигма [10; 11].

Мета статті – проаналізувати характерні ознаки та особливості сучасних парадигм розвитку регіональних АПС, розглянути окремі теоретико-методологічні аспекти їх інтерпретації й аналізу та визначити найбільш перспективну з них для імплементації в Україні.

Основні результати дослідження. У сучасному трактуванні АПС розглядається не лише як певна соціально-технічна система, що складається з акторів, практик, регламентів, взаємозв'язків і взаємозалежностей, чи система деяких матеріальних потоків і явищ, але також і як система, що «закорінена» в конкретних екосистемах і характеризується специфічними екологічними умовами та наслідками [12]. Тому для глибшого аналізу сучасних парадигм розвитку регіональних АПС логічно звернутись до постнекласичної методології як сучасної системи критичних уявлень про світ.

Дещо перефразовуючи автора книги «Земля: нова парадигма процвітаючого світу» М. Адамса [13], зазначимо, що сучасні АПС існують «не за замовчуванням», а тому, що були створені людьми, й існуватимуть ці системи у своїх нинішніх формах доти, доки більшість членів суспільства підтримуватиме (свідомо чи несвідомо) це існування. Тому аналіз парадигмальних засад розвитку регіональних АПС має не лише суто теоретичне, а й чітко виражене практичне значення.

Тривалий час розвиток регіональних АПС в Україні орієнтувався саме на агропромислову парадигму, оскільки вважалося, що саме такий підхід сприяє утвердженню раціональної спеціалізації виробництва та найбільш повному та ефективному використанню трудових і сировинних ресурсів регіону. Перспективи розвитку регіональних АПС у межах цієї парадигми пов'язувались із формуванням таких підприємств, де сільськогосподарська праця становитиме лише початкову стадію «єдиного процесу індустріальної праці» [14, с. 184].

Історично агропромислова парадигма розвитку АПС усіх рівнів базувалась на ідеї детермінуючої ролі матеріальних потреб суспільства та забезпеченні необхідних умов для організації масового виробництва продуктів харчування. У моделях розвитку регіональних АПС, побудованих у межах цієї парадигми, домінують довгі агропродовольчі ланцюги.

Деякі автори розрізняють сучасну та новітню агропромислові парадигми розвитку АПС [10; 11]. На їхню думку, сучасна агропромислова парадигма базується на взаємному посиленні таких процесів [10]:

- індустріалізація та модернізація систем забезпечення продовольством (включно з етапами виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки, розподілу та реалізації);
- стандартизація процедур виробництва та переробки харчових продуктів;
- глобалізація продовольчих ринків.

Новітня агропромислова парадигма розвитку АПС, яка зараз лише утверджується, передбачає прискорення та поглиблення процесів модернізації агропродовольчого виробництва. Її прихильники вважають, що більшість актуальних проблем розвитку АПС можуть бути вирішені шляхом імплементації сучасних технологічних рішень в агробізнес [11].

Територіальна парадигма базується на ідеї самодостатності АПС конкретних територій. Тобто територіальна складова є певним «спільним знаменником» для нових альтернативних практик в агропродовольчій сфері, які все тісніше

інтегруються з іншими видами діяльності (такими як охорона довкілля, туризм, освіта тощо) [15]. Тому цю парадигму інколи називають інтегральною (або інтегрованою) територіальною парадигмою розвитку АПС [11].

Важливими детермінантами територіальної парадигми розвитку регіональних АПС є якість продовольства та його походження, а тому ця парадигма орієнтується передусім на відмінності у веденні сільського господарства, на культурні традиції, гастрономічні вподобання споживачів. Це передбачає певний розрив з принципами та політикою модернізації, тобто територіальний контекст деякою мірою протиставляється стандартизованому та «екстериторіальному» підходу до виробництва продовольства, що характерний для агропромислової парадигми [11].

Прийнято вважати, що у своїй сучасній версії територіальна парадигма розвитку АПС як цілісна система поглядів, що формує певний стандарт постановки та розв'язання наукових проблем, виникла в останні десятиліття, хоча вона має глибокі історичні корені.

У моделях, побудованих у межах територіальної парадигми, домінують короткі агропродовольчі ланцюги. Так, зараз у західній науковій літературі спостерігається значне зростання зацікавленості питаннями, безпосередньо пов'язаними з переходом у інтерпретації розвитку регіональних АПС від моделей «їжа нізвідки» до моделей «їжа звідси». Такий перехід зумовлений формуванням «альтернативних продовольчих мереж» з регіональними та національними продовольчими товарами у відповідь на глибші суспільні та політичні трансформаційні процеси [16; 17].

Утвердження територіальної парадигми помітно поштовхнуло наукову дискусію щодо теоретичних засад і перспектив розвитку альтернативних продовольчих мереж як матеріалізації локалізованих ініціатив, спрямованих на відновлення виробництва та споживання на основі спільних цілей підвищення соціальної та екологічної стійкості [16].

Розвиток альтернативних практик виробництва та споживання продовольства, що відбувається в межах альтернативних продовольчих мереж, багатьма дослідниками сприймається як «радикальний інноваційний процес», що передбачає глибокі зміни в системах знань і цінностей, у техніці та інфраструктурі, у правилах, кодексах та організаційних моделях [17]. Цей процес зумовлює усунення низки соціальних та матеріальних обмежень (технічних, регуляторних, організаційних тощо). Тим самим він рухається до реальної реконструкції домінуючої соціально-технічної системи на рівні виробництва, продажу та споживання конкретних видів продуктів харчування та генерує зміни на вищому рівні. Тому альтернативні продовольчі мережі вважаються рушіями системних інновацій [11; 17].

Гібридна парадигма розвитку АПС поєднує в собі елементи агропромислової й територіальної парадигм, а також враховує незавершеність перехідних процесів в агропродовольчому секторі [11; 18]. У межах гібридної парадигми досить популярними є дослідження кращих зразків формування як довгих, так і коротких агропродовольчих ланцюгів, а також аналіз емпіричних даних щодо рівня та форм вертикальної й горизонтальної інтеграції в агробізнесі (на етапах виробництва, дистрибуції та маркетингу агропродовольчої продукції).

Дослідники, які дотримуються цієї парадигми, вважають, що поєднання різних форм організації виробництва (довгі + короткі агропродовольчі ланцюги, масове «детериторіалізоване» виробництво для «анонімних» ринків + територіалізоване виробництво для конкретизованого споживача, навіть традиційне + органічне виробництво) може бути перспективним шляхом до підвищення стійкості регіональних АПС [11; 12].

Цілком зрозуміло, що виокремлені парадигми розвитку регіональних АПС слід трактувати як веберові ідеальні типи, тобто як певні логічні спрощення реальності. Водночас варто зауважити, що необхідність використання такого підходу сам М. Вебер пояснював неможливістю за допомогою наукових понять охопити дійсність, яка є надто складною, щоб людський розум міг адекватно осягнути її повністю. Тому за М. Вебером, поняття встановлюються не як остаточні та вичерпні, а скоріше, вони є тим евристичним засобом, що допомагає аналізувати і порівнювати дійсність для подальшого її дослідження і пояснення [19].

Для аналізу та систематизації теоретико-методологічних аспектів формування і перспектив практичної імплементації кожної з означених парадигм досить зручною є схема впорядкування окремих елементів реальності відповідно до їх стабільності в часі, запропонована Г. Бортісом [20]. У цій схемі виділяється сім рівнів (пластів) реальності (рис. 1): плинні, відносно швидко змінювані чинники складають верхні рівні, при русі запропонованою схемою вниз стійкість чинників поступово зростає. Найнижчий (VII) рівень у схемі Г. Бортіса складають елементи, які практично не змінюються впродовж довгих відрізків часу. Як правило, в економічних дослідженнях увага концентрується на перших чотирьох рівнях схеми Г. Бортіса.

Детальніше зупинимось на деяких питаннях, що стосуються IV рівня. Цей рівень відображає статус домінуючих економічних ідей, теорій та підходів, які, за словами Г. Бортіса, можуть суттєво впливати на формування відповідних економічних інституцій [20].

У постнекласичній теорії розвитку регіональних АПС важливе місце відводиться інституціональному підходу, використання якого дає змогу «наблизити аналіз економічних процесів до реального життя», поєднавши «суто економічні» аспекти аналізу (такі як рівень цін, попит і пропозиція) з проблемами значно ширшого плану, які аналізуються в тісному взаємозв'язку з політичними, соціальними, етичними і правовими питаннями [21].

З позицій інституціоналізму, найадекватнішою до специфіки ринкової економіки формою суспільної організації є громадянське суспільство. Так, за словами О. Аузана, якщо держава «прикриває» провали ринку, то громадянське суспільство повинно «прикривати» провали держави (або, як їх ще називають, «провали бюрократії») [22]. У зв'язку з цим варто зазначити, що О. Прутська, досить детально проаналізувавши взаємозв'язок і взаємозумовленість процесів ринкової трансформації та розбудови громадянського суспільства, зробила висновок, що саме громадянське суспільство має стати тією силою, яка б могла ефективно контролювати владні інституції й спонукати їх до прогресивних інституціональних змін, спрямованих на розбудову соціально орієнтованої ринкової економіки, вдосконалення формальних інститутів, забезпечення дієвості механізмів примусу та верховенства права [23].

У сучасному трактуванні контури поняття «розвиток регіональних АПС» суттєво розширилися: зараз вони, окрім традиційних питань організації сільськогосподарського виробництва, переробки, споживання та безпеки продуктів харчування, а також питань забезпечення розвитку сільських територій, охоплюють ще й такі предметні області, як охорона здоров'я, охорона природи, соціальна інклюзивність, освіта та поширення інформації тощо (рис. 2). А це потребує перегляду ролі держави та органів громадянського суспільства в управлінні розвитком регіональних АПС та у здійсненні продовольчої політики.

Для оцінювання перспектив імплементації тієї чи іншої парадигми як цілісної системи поглядів важливими є такі критерії (за М. Калером) [24]:

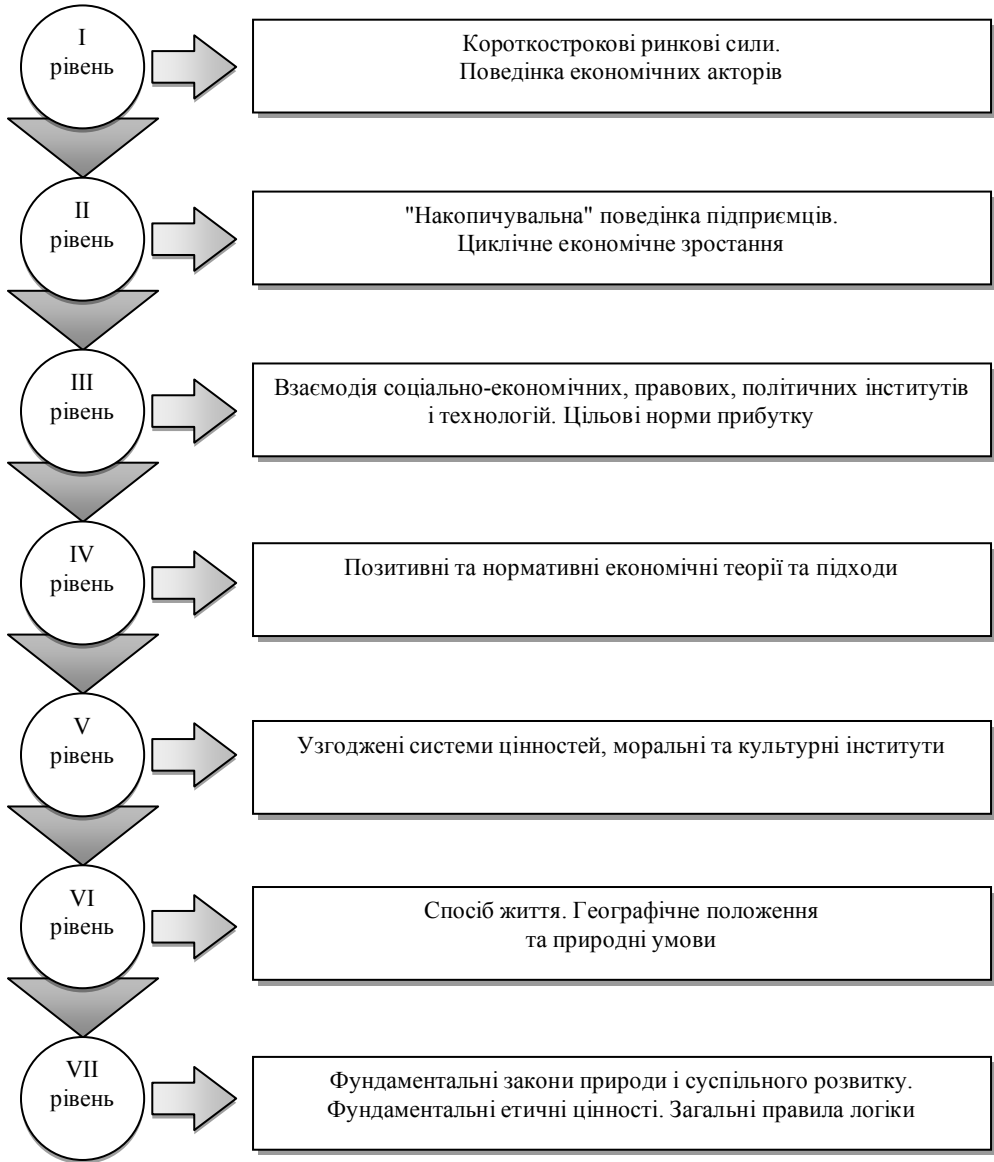

Рис. 1. Диференціація елементів реальності за їх стабільністю в часі (за Г. Боргісом).

Складено на основі [20].

- теоретична життєздатність (привабливість базових ідей та здатність розв'язувати конкретні проблеми);
- політична життєздатність (привабливість ідей для політичної підтримки);
- адміністративна життєздатність (придатність для практичного впровадження в конкретних умовах).

З огляду на зазначене цілком логічно вважати, що саме гібридна парадигма розвитку регіональних АПС, яка поєднує елементи агропромислової і територіальної парадигм і враховує незавершеність перехідних процесів, є

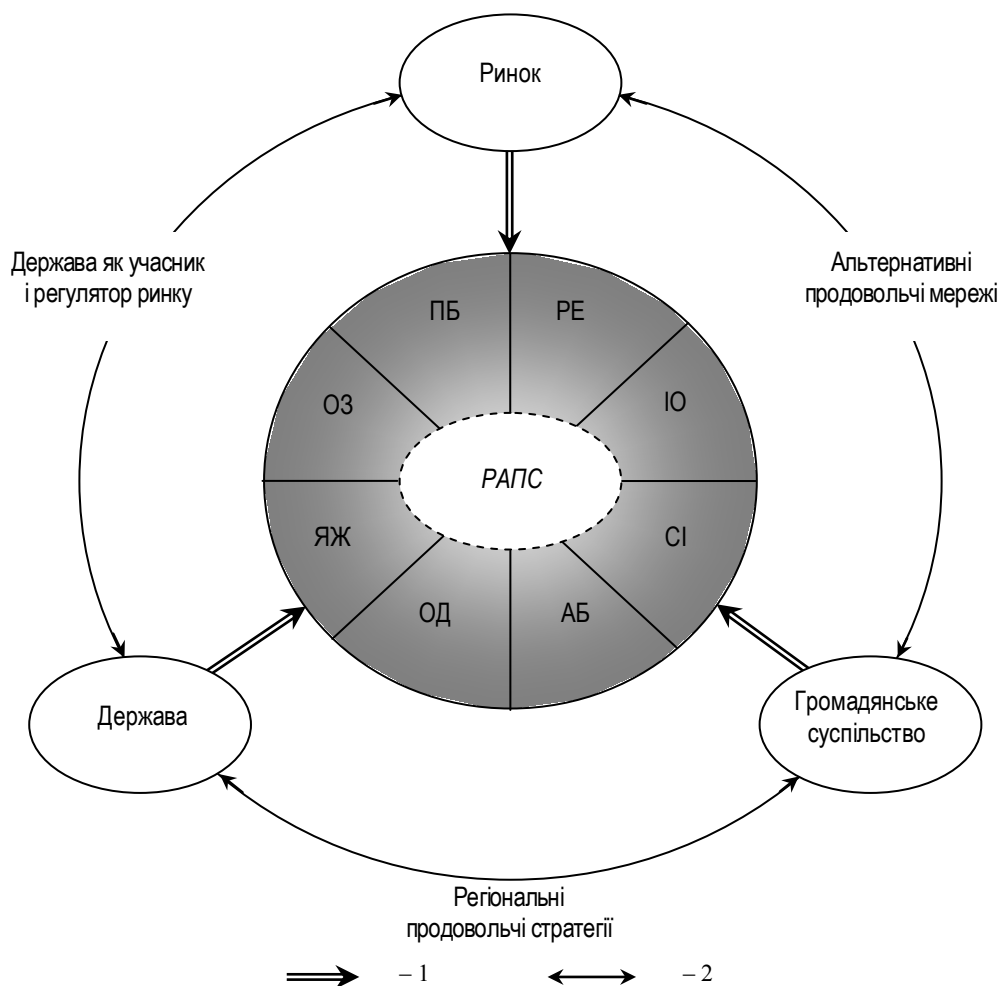

Рис. 2. Регіональна АПС як об'єкт управління та політики

1 – зовнішні впливи; 2 – функціональні зв'язки;

РАПС – регіональна АПС; РЕ – регіональна економіка; ІО – інформація та освіта;

СІ – соціальна інклюзивність; АБ – агробізнес; ОД – охорона довкілля;

ЯЖ – якість життя; ОЗ – охорона здоров'я; ПБ – продовольча безпека.

Джерело: [11] зі змінами.

найбільш прийнятною для імплементації в Україні, де за роки постсоціалістичних трансформацій утвердилась дуалістична модель функціонування агропродовольчого сектору економіки². Саме в межах гібридної парадигми потрібно формувати теоретичні засади та стратегічні орієнтири модернізації системи управління розвитком агропродовольчого сектору на всіх рівнях (у тому числі й на регіональному).

Висновки. Складність і багатоаспектність проблем розвитку регіональних АПС обумовлюють використання міждисциплінарних методів досліджень на постнекласичній методологічній основі. Глибоке розуміння сутнісних ознак і особливостей сучасних парадигм розвитку регіональних АПС дозволяє

² В організаційній структурі вітчизняного агропродовольчого сектору спостерігається своєрідний процес дуалізації, що проявляється у формуванні двох її «полосів»: великих (корпоративних) та малих (індивідуальних) товаровиробників.

сформулювати несуперечливі методологічні рамки не лише для подальших досліджень, але й для розроблення науково обґрунтованих практичних рекомендацій щодо модернізації системи державної продовольчої політики й управління розвитком агропродовольчого сектору економіки регіону зокрема. Можливість синтезу ідей агропромислової й територіальної парадигм у межах гібридної парадигми робить останню найбільш привабливою для імплементації в українських реаліях.

В умовах глобалізації продовольчих ринків і стратегічного зближення України з Європейським Союзом серед пріоритетних напрямів досліджень перспектив розвитку регіональних АПС у межах гібридної парадигми доцільно виділити такі:

- поглиблення теоретико-методологічних засад розвитку регіональних АПС, враховуючи сучасні виклики;
- аналіз перспектив та науково-методичне забезпечення розвитку конкурентних переваг малих і середніх агропродовольчих підприємств на внутрішніх і зовнішніх ринках;
- проектування інституційного середовища розвитку регіональних АПС та оцінювання його ефективності;
- обґрунтування шляхів модернізації системи управління розвитком агропродовольчого сектору вітчизняної економіки.

Список використаних джерел

1. Шубравська О. В. Агропродовольчий комплекс України в макроекономічному вимірі. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 11. С. 113-119.
2. Qaim M. Globalisation of agrifood systems and sustainable nutrition. *Proceedings of the Nutrition Society*. 2017. Vol. 76(1). Pp. 12-21.
3. Бистряков І., Пилипів В. Просторові аспекти сталого розвитку: постнекласичний дискурс. *Економічна теорія*. 2013. № 2. С. 5-15.
4. *Постнекласические практики: опыт концептуализации* / общ. ред.: В. И. Аршинов, О. Н. Астафьева. СПб.: Мирь, 2012. 536 с.
5. Гальчинський А. Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми. *Економіка України*. 2012. № 5. С. 4-17.
6. Duru M., Therond O. Designing agroecological transitions: A review. *Agronomy for Sustainable Development*. 2015. Vol. 35(4). Pp. 1237-1257.
7. *Transformation Processes in the Western Ukraine – Concepts for a Sustainable Land Use* / M. Roth, R. Nobis, V. Stetsiuk, I. Kruhlov (Eds.). Berlin: Weißensee Verlag, 2008. 602 p.
8. Мороз О. О. Теоретико-методологічні аспекти сучасної парадигми аграрного ринку. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2004. № 5. С. 16-23.
9. Онєгіна В. Зміна аграрної парадигми та державна аграрна політика у розвинутих країнах. *Економіка України*. 2005. № 11. С. 62-72.
10. Murdoch J., Marsden T. K., Banks J. Quality, nature and embeddedness: Some theoretical considerations in the context of the food sector. *Economic Geography*. 2000. Vol. 76(2). Pp. 107-125.
11. Agri-food systems and territorial development: innovations, new dynamics and changing governance mechanisms / C. Lamine, H. Renting, A. Rossi, J. H. Wiskerke, G. Brunori. *Farming Systems Research into the 21st century: The new dynamic*. Dordrecht: Springer, 2012. Pp. 229-256.
12. Lamine C., Magda D., Amiot M. J. Crossing Sociological, Ecological, and Nutritional Perspectives on Agrifood Systems Transitions: Towards a Transdisciplinary Territorial Approach. *Sustainability*. 2019. Vol. 11(5). P. 1284. DOI: <https://doi.org/10.3390/su11051284>
13. Adams M. *Land: A New Paradigm for a Thriving World*. Berkeley: North Atlantic Books. 2015. 146 p.
14. *Проблемы формирования и развития аграрно-промышленных комплексов* / А. Е. Важеевский, А. И. Даниленко, А. П. Исаева и др. К.: Урожай, 1972. 200 с.
15. Multifunctionality of agricultural activities, changing rural identities and new territorial linkages / H. Renting, H. Oostindie, C. Laurent, G. Brunori, D. Barjolle. *International Journal of Agricultural Resources, Governance and Ecology*. 2008. Vol. 7. Pp. 361-385.
16. Tregear A. Progressing knowledge in alternative and local food networks: critical reflections and a research agenda. *Journal of Rural Studies*. 2011. Vol. 27(4). Pp. 419-430.
17. Schermer M. From «Food from Nowhere» to «Food from Here»: changing producer – consumer relations in Austria. *Agriculture and Human Values*. 2015. Vol. 32(1). Pp. 121-132.

18. Sonnino R., Marsden T. Beyond the divide: Rethinking relations between alternative and conventional food networks in Europe. *Journal of Economic Geography*. 2006. Vol. 6. Pp. 81-199.
19. Вебер М. Смысл «свободы от оценки» в социологической и экономической науке. *Избранные произведения*. М.: Прогресс, 1990. С. 547-601.
20. Бортіс Г. *Інституції, поведінка та економічна теорія. Внесок до класикокейнсіанської політичної економії* / пер. з англ. К.: Вид. дім КМА, 2007. 560 с.
21. Казьмір Л. П. Інституціональний підхід в теорії управління землекористуванням. *Землеустрій і кадастр*. 2010. № 2. С. 24-34.
22. Аузан О. *Економіка всього. Як інститути визначають наше життя*. Київ: Лауріус, 2017. 144 с.
23. Прутська О. О. Інституціоналізм і проблеми економічної поведінки в перехідній економіці. К.: Логос, 2003. 256 с.
24. Kahler M. Orthodoxy and its alternatives: explaining approaches to stabilization and adjustment. *Economic crisis and policy choice: The politics of adjustment in the third world*. Princeton: Princeton University Press, 1990. Pp. 33-61.

References

1. Shubravskaya, O. V. (2012). Ahroproduktiv'chyy kompleks Ukrainy v makroekonomichnomu vymiri [The agro-food complex of Ukraine in the macroeconomic dimension]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics*, 11, 113-119. [in Ukrainian].
2. Qaim, M. (2017). Globalisation of agrifood systems and sustainable nutrition. *Proceedings of the Nutrition Society*, 76(1), 12-21.
3. Bystryakov, I., & Pylypiv, V. (2013). Prostorovi aspekty staloho rozvytku: postneklasychnyy dyskurs [Spatial aspects of sustainable development: A post-nonclassical discourse]. *Ekonomichna teoriya – Economic theory*, 2, 5-15. [in Ukrainian].
4. Arshinov, V. I. & Astafyeva, O. N. (Eds.) (2012). Postneklassicheskiye praktiki: opyt kontseptualizatsii [Post-nonclassical practices: Conceptualization experience]. St. Petersburg. [in Russian].
5. Halchynskyy, A. (2012). Ekonomichnyy rozvytok: metodolohiya onovlenoyi paradyhmy [Economic development: a methodology for a renewed paradigm]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 5, 4-17. [in Ukrainian].
6. Duru, M., & Therond, O. (2015). Designing agroecological transitions: A review. *Agronomy for Sustainable Development*. 35(4). 1237-1257.
7. Roth, M., Nobis, R., Stetsiuk, V., & Kruhlov, I. (Eds.) (2008). *Transformation Processes in the Western Ukraine: Concepts for a Sustainable Land Use*. Berlin: Weißensee Verlag.
8. Moroz, O. O. (2004). Teoretyko-metodolohichni aspekty suchasnoyi paradyhmy ahrarynoho rynku [Theoretical and methodological aspects of the modern agrarian market paradigm]. *Visnyk Vinnyts'koho politekhnichnoho instytutu – Bulletin of Vinnytsya Polytechnic Institute*, 5, 16-23. [in Ukrainian].
9. Onyehina, V. (2005). Zmina ahrarynoyi paradyhmy ta derzhavna ahraryna polityka u rozvynutykh krainakh [Changing of the agrarian paradigm and state agrarian policy in developed countries]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 11, 62-72. [in Ukrainian].
10. Murdoch, J., Marsden, T. K., & Banks, J. (2000). Quality, nature and embeddedness: Some theoretical considerations in the context of the food sector. *Economic Geography*, 76, 107-125.
11. Lamine, C., Renting, H., Rossi, A., Wiskerke, J. H., & Brunori, G. (2012). Agri-food systems and territorial development: innovations, new dynamics and changing governance mechanisms. In *Farming Systems Research into the 21st century: The new dynamic* (pp. 229-256). Dordrecht: Springer.
12. Lamine, C., Magda, D., & Amiot, M. J. (2019). Crossing Sociological, Ecological, and Nutritional Perspectives on Agrifood Systems Transitions: Towards a Transdisciplinary Territorial Approach. *Sustainability*, 11(5), 1284. DOI: <https://doi.org/10.3390/su11051284>
13. Adams, M. (2015). *Land: A New Paradigm for a Thriving World*. Berkeley, CA, North Atlantic Books.
14. Vazheyevskiy, A. Ye., Danilenko, A. I., & Isayeva, A. P., et al. (1972). Problemy formirovaniya i razvitiya ahraryno-promyshlennykh kompleksov [Problems of formation and development of agro-industrial complexes]. Kyiv: Urozhay. [in Russian].
15. Renting, H., Oostindie, H., Laurent, C., Brunori, G., & Barjolle, D. (2008). Multifunctionality of agricultural activities, changing rural identities and new territorial linkages. *International Journal of Agricultural Resources, Governance and Ecology*, 7, 361-385.
16. Tregear, A. (2011). Progressing knowledge in alternative and local food networks: critical reflections and a research agenda. *Journal of Rural Studies*, 27(4), 419-430.
17. Schermer, M. (2015). From «Food from Nowhere» to «Food from Here»: changing producer – consumer relations in Austria. *Agriculture and Human Values*. 32(1), 121-132.
18. Sonnino, R., & Marsden, T. (2006). Beyond the divide: Rethinking relations between alternative and conventional food networks in Europe. *Journal of Economic Geography*, 6, 81-199.
19. Weber, M. (1990). Smysl «svobody ot otsenki» v sotsiologicheskoy i ekonomicheskoy nauke [The meaning of «freedom from evaluation» in sociological and economic science]. In *Izbrannyye proizvedeniya [Selected works]* (pp. 547-601). Moscow: Progress. [in Russian].

20. Bortis, H. (2003). Instytutsiyi, povedinka ta ekonomichna teoriya. Vnesok do klasykokeynsians'koyi politychnoy ekonomiyi [Institutions, behavior, and economic theory. A contribution to the classic Keynesian political economy]. Translated from English. Kyiv. [in Ukrainian].
21. Kazmir, L. P. (2010). Instytutsional'nyy pidkhid v teoriyi upravlinnya zemlekorystuvanniam [Institutional approach in land management theory]. *Zemleustriy i kadastr – Land system and cadastre*, 2, 24-34. [in Ukrainian].
22. Auzan, O. (2017). Ekonomika vs'oho. Yak instytuty vyznachayut' nashe zhyttya [The Economy of everything. How institutions define our lives]. Kyiv: Logos. [in Ukrainian].
23. Prutska, O. O. (2003). Instytutsionalizm i problemy ekonomichnoyi povedinky v perekhidniy ekonomitsi [Institutionalism and problems of economic behavior in transition economy]. Kyiv: Logos. [in Ukrainian].
24. Kahler, M. (1990). Orthodoxy and its alternatives: explaining approaches to stabilization and adjustment. In *Economic crisis and policy choice: The politics of adjustment in the third world* (pp. 33-61). Princeton: Princeton University Press.

Kazmir L. P. Modern development paradigms of regional agrifood systems.

Increasing demand for food products, globalization of markets, trade liberalization, technological changes in the methods of production and storage of food products require the deepening of research of the theoretical and methodological foundations of the development of agrifood systems at different levels. Taking into account the clearly expressed regional heterogeneity of development of agrifood sector of Ukrainian economy, as well as increasing role and importance of regional level of management in the modern economy, the characteristic features of agriindustrial, territorial and hybrid paradigms of regional systems development are considered in the paper in the context of post-nonclassical methodology. Significant extension of the concept of “development of regional agrifood systems”, which in modern interpretation covers not only traditional issues of organization of production, processing and marketing of agrifood products, but also such subject areas as food security, social inclusivity, nature protection and rural development is outlined. Bortis’s scheme reflecting the ordering of individual elements of reality according to their stability over time was used to analyze the selected paradigms. Particular attention is paid to highlighting the institutional aspects of the development of regional agrifood systems and the role of civil society in this process. It is also noted that the hybrid paradigm, which combines elements of agriindustrial and territorial paradigms and takes into account the incompleteness of transitional processes, is the most suitable for implementation in Ukraine, where during the years of post-socialist transformations the dualistic model of the agrifood sector functioning has been established. Priority directions of research of prospects of development of regional agrifood systems under conditions of strategic rapprochement of Ukraine with the European Union are highlighted.

Keywords: regional agrifood systems, alternative food networks, development paradigm, post-nonclassical methodology, institutional approach, civil society.

Казьмір Любомир Павлович – кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу проблем реального сектору економіки регіонів ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України» (e-mail: box5@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0696-4930>).

Kazmir Lyubomyr Pavlovych – Ph.D. (Econ.), Researcher of the Department of problems of real sector of economy of regions of the Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine.

Надійшло 11.12.2019 р.